

Wet tot behoud van cultuurbezit

Tineke Pronk Sinds 1985 is een wet van kracht die de bescherming van het Nederlandse culturele erfgoed beoogt. Degene wiens eigendom volgens de Wet tot Behoud van Cultuurbezit tot het nationale patrimonium behoort, moet daarvoor een prijs betalen. Als hij zijn bezit wil verkopen heeft hij toestemming nodig van de minister van WVC. Curieus is dat deze regeling alleen geldt voor particulieren en particuliere instellingen. De wet is niet van toepassing op overheidsbezit.

Inleiding

‘Haagse raad stemt unaniem in met verkoop topstukken’. Een krantekop over de ontknoping van de kwestie rond het Haags Gemeentemuseum. Museumdirecteur Rudi Fuchs had al meermalen de pers gehaald met zijn voorstel topstukken uit de museumcollectie te verkopen om met de opbrengst daarvan een aankoopfonds te creëren. Eind mei 1991 ging het Haagse College van Burgemeester en Wethouders akkoord met het voorstel en het wachten was nog op de beslissing van de gemeenteraad. Die is inmiddels genomen: ondanks een brandbrief van zes museumdirecteuren en ondanks dringende oproepen in de pers kunnen de plannen van Fuchs doorgang vinden. Het museum kan andere werken aanschaffen en de Haagse bureaucratie is tevreden: er is nieuw beleid mogelijk dat geen geld kost.

Ook privé-personen kunnen, om wat voor reden dan ook, overwegen hun schilderijen te

verkopen. In tegenstelling tot Fuchs kunnen zij in hun plannen worden gedwarsboemd. Niet door de overheid, maar door de wetgever.

De verkoop van museumbezit naar het buitenland is een van de onderwerpen die raken aan de bescherming van het Nederlandse roerende culturele erfgoed, en daarmee aan de Wet tot Behoud van Cultuurbezit. In deze bijdrage wordt de reikwijdte van deze wet aan de orde gesteld. Voorts wordt nagegaan waarom deze wet pas in de jaren tachtig tot stand is gekomen - dertig jaar nadat de eerste voorbereidingen werden getroffen voor een zelfstandige regeling - op welke manier de wet vorm geeft aan cultuurbehoud en aan de vraag hoe de wet in de praktijk functioneert.

Geschiedenis

Beheer en bescherming van het nationale cultuurbezit is tot ongeveer 1875 een onderwerp waar de Nederlandse staat zich niet om

bekommert. Nog in 1850 worden de schilderijen van koning Willem II tegen spotprijzen naar het buitenland verkocht. Binnenlandse kopers blijken nauwelijks geïnteresseerd te zijn.¹ Als in 1878 de Oudheidkundige Commissie - ingesteld vanwege de Koninklijke Akademie van Wetenschappen en belast met opsporing, behoud en bekendmaking van oude kunst en monumenten - een bijdrage van vierhonderd gulden vraagt voor uitvoering van haar werkzaamheden, weigert de overheid die beschikbaar te stellen. De Commissie heft zich in datzelfde jaar noodgedwongen op.

De aanzet voor verandering vormt het artikel ‘Holland op zijn smalst’ van de hand van de Haagse advocaat Victor de Stuers.² Het is een aanklacht tegen de onverschilligheid van de overheid jegens kunst en legt daarmee de basis voor het Nederlandse cultuurbeleid, in het bijzonder het museumwezen en de monumentenzorg. In de periode daarna wordt de overheid actiever en alerter, aanvankelijk incidenteel, later meer structureel. Eind negentiende eeuw wordt bijvoorbeeld een aantal malen gebruik gemaakt van de bevoegdheid repressief toezicht uit te oefenen op besluiten van lagere overheden door middel van het zogenaamde koninklijk vernietigingsrecht.³ Zo wordt in 1881 voorkomen dat de gemeenteraad van Veere een drinkbeker verkoopt die door Maximiliaan van Bourgondië aan de stad was geschonken. Het besluit wordt in strijd geacht met het algemeen belang.⁴ Maar in de praktijk blijken het ad hoc-maatregelen; van een structurele aanpak kan niet worden gesproken.

Deviezenbesluit 1945 en Deviezenbeschikking Uitvoer Kunstschatten 1977

Het eerste ingrijpen in de handel in culturele goederen vindt plaats in 1945, kort na de Tweede Wereldoorlog. De economische positie van Nederland is weinig stabiel en er wordt druk gespeculeerd. Schilderijen worden door veel

mensen gezien als een waardevaste belegging van vermogen en een veilige manier om in de oorlog gemaakte winsten te camoufleren. Onrechtmatig verkregen kunstvoorwerpen kunnen bovendien gemakkelijk naar het buitenland worden gesluisd. Tegen die achtergrond besluit de regering het handelsverkeer in kunstschatten te beperken en komt het zogenaamde Deviezenbesluit 1945⁵ tot stand. Daarin worden de in- en uitvoer van kunstschatten, anders dan met vergunning, verboden. Een aantal decennia functioneert dat systeem en in de jaren zeventig wordt in de Deviezenbeschikking Uitvoer Kunstschatten 1977 een verbijzondering van het besluit vastgelegd. In deze beschikking wordt bepaald dat een verklaring van geen bezwaar alleen nodig is voor de uitvoer van schilderijen met een waarde hoger dan tachtigduizend gulden en van alle overige kunstschatten met een waarde hoger dan twintigduizend gulden.⁶ Cruciaal is dat het in de naoorlogse jaren gaat om een regeling die primair de zwakke monetaire situatie van Nederland het hoofd moet bieden. Op het gebied van de uitvoer van kunstwerken zijn de effecten overigens minimaal.⁷ In een artikel in *De Tijd* wordt gesproken van een dermate grote export van kunst in de jaren 1946 en 1947 en de wegens het deviezentekort zó geringe mogelijkheden beeldende kunst uit het buitenland terug te kopen, dat de kunsthandelaren noodgedwongen zelf een poging doen de handel met het buitenland te reguleren.⁸ Het geringe effect van de deviezenregeling is waarschijnlijk mede te wijten aan de procedure. Een ‘rijksdeskundige’ moest alle export controleren en was bevoegd de uitvoer van elk belangrijk stuk zestien dagen aan te houden om het in die tijd in Nederland te koop aan te bieden. Was er geen koper te vinden, dan mocht vrij worden verkocht aan het buitenland. In aanmerking genomen dat er in de periode na de oorlog juist een enorme geldschaarste heerste, de belastingen hoog

waren en Nederland kampte met gebrek aan deviezen, is het niet verrassend dat deze regeling niet optimaal tegemoet kwam aan de eisen van efficiënt en doelmatig cultuurbehoud.

Naar een zelfstandige wettelijke regeling

In 1956 stelt de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (OK en W) een rijkscommissie in voor uitvoer van kunstvoorwerpen en antiquiteiten. De commissie, onder voorzitterschap van de hoofddirecteur van het Amsterdamse Rijksmuseum, jhr. D.C. Röell, moet maatregelen voorbereiden - onafhankelijk van deviezenwetgeving - 'om te voorkomen dat kunstvoorwerpen definitief het land verlaten buiten voorkennis van de Nederlandse Regering en zonder dat deze in de gelegenheid is geweest pogingen in het werk te stellen deze voorwerpen voor Nederland te behouden'. Secretaris is de chef van het Bureau Musea en Archieven van de afdeling Oudheidkunde en Natuurbescherming van het ministerie van OK en W, dr. mr. F.J. Duparc. De leden komen uit de museumsector, de kunsthandel en uit overheidskringen.⁹ In oktober 1958 stelt de commissie een systeem voor van 'algemeen toezicht vooraf, met de mogelijkheid van weigering van een uitvoervergunning en controle daarop door de douane'. Tijdens overleg over de kwestie - onder meer in de werkgroep Antiquiteiten van de Centrale Groep Belemmeringen van de Raad der Economische Unie van de Benelux - stuit men op bezwaren. Een omvangrijk en deskundig ambtelijk apparaat kan men immers bij de talloze douaneposten moeilijk verlangen. Het wetsontwerp van de commissie-Röell lijkt dan ook praktisch onuitvoerbaar. Het uitstel duurt bijna tien jaar. In 1967 constateert de Rijkscommissie voor de Musea met bezorgdheid dat uitvoer van kunstwerken uit privé-collecties regelmatig plaatsvindt.¹⁰ Een verzoek aan de regering om wettelijke regeling,

aangevuld met een preadvies over in- en uitvoer van kunstwerken van commissielid dr. A.B. de Vries, heeft tot resultaat dat minister Klompé in 1969 een nieuwe commissie instelt die een oplossing moet zien te vinden. Onder leiding van D.F.W. Langelaan, voorzitter van de Vereniging Rembrandt, rapporteert de commissie in 1973 in de vorm van een wetsontwerp. Beschermde voorwerpen moeten volgens het voorstel op een lijst worden geplaatst en worden voorzien van een zogenaamd beschermingscertificaat. Uitvoer is in principe alleen mogelijk als de minister daarvoor toestemming geeft. Op 30 januari 1974 wordt het voorgestelde systeem nog hechter: men voegt dan toe dat de voorwerpen op de lijst *nimmer* het land mogen verlaten.

Opnieuw worden bezwaren opgeworpen, vooral tegen de voorgestelde uitvoercontrole die de toenemende liberalisering van het internationale verkeer in de weg staat. De effectiviteit van de regeling wordt in twijfel getrokken en het wetsvoorstel wordt integraal van de hand gewezen.

De 'oplossing' voor de kwestie komt van andere zijde. Op 28 juli 1976 biedt de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM), mr. H.W. van Doorn, zijn *Nota kunst en kunstbeleid* aan de Tweede Kamer aan. In de nota worden doelstellingen van het kunstbeleid geformuleerd op basis van algemene uitgangspunten van het regeringsbeleid en gerelateerd aan andere sectoren van overheidsbemoeyenis. Een van die doelstellingen is het ontwikkelen en instandhouden van het natuurlijke en culturele erfgoed.¹¹ Bij de behandeling van de nota in de Tweede Kamer in 1977, komt het onderwerp van de uitvoer van kunstschaten ter sprake. Fractielid J.F. Wolff van de CPN vraagt zich af waarom er nog steeds geen wettelijke regeling bestaat ter bescherming van onvervangbare Nederlandse kunstschaten en dient een motie

in.¹² Minister Van Doorn beaamt dat de kwestie zorgwekkend is, maar wil - om procedurele redenen - dit onderwerp behandelen bij de bespreking van de *Nota naar een nieuw museumbeleid*. Wolff maakt geen bezwaar. Wel benadrukt hij dat de door hem aangesneden problematiek niet uitsluitend het museumbeleid en de museumcollecties betreft. Het is een zaak van kunsthandel en kunstbezit in zijn totaliteit, inclusief - en met nadruk op - de culturele goederen die eigendom zijn van particulieren.

Twee weken later bespreekt de Kamer de uitvoerrisico's en invoerproblematiek, nationaal en internationaal, en op 6 juni 1978 wordt de motie-Wolff aangenomen.

In 1980 is het zo ver: de afdeling Wetgeving van het ministerie van CRM presenteert een wetsontwerp aan de ministerraad. De afdeling heeft gebruik gemaakt van de studies die de verschillende adviescommissies vanaf 1956 hebben geproduceerd en kiest voor de benadering van de commissie-Langelaan in de *Proeve van een wet tot behoud van cultuurbezit*. Principieel uitgangspunt is het lijstenstelsel: een opsomming van een beperkt aantal te beschermen cultuurvoorwerpen. Dat haast wordt gemaakt met zelfstandige regulering van het cultuurbehoud is te verklaren uit het in werking treden van de Wet inzake de Financiële Betrekkingen met het Buitenland per 1 mei 1981. Daarmee vervallen het Deviezenbesluit 1945 én de daarop steunende Deviezenbeschikking Uitvoer Kunstschaten 1977. Was op dat moment nog geen zelfstandige wet voor het cultuurbehoud van kracht, dan was de uitvoer van Nederlands cultuurbezit op geen enkele wijze meer beperkt.¹³

Ook internationale ontwikkelingen hebben overigens de snelle totstandkoming van een wettelijke regeling bevorderd. Nederland heeft in 1970 als lid van de Unesco een conventie aanvaard die beoogt de onrechtmatige in- en

doorvoer van cultuurvoortbrengselen aan banden te leggen. In deze conventie verplichten de individuele staten - en dus Nederland - zich het eigen cultuurbezit te beschermen. Met een Wet tot Behoud van Cultuurbezit zou deze conventie - gedeeltelijk - worden uitgevoerd.¹⁴

Wet tot Behoud van Cultuurbezit (WBC)

De considerans van de Wet tot Behoud van Cultuurbezit (WBC) spreekt van de wens het behoud van het Nederlands cultuurbezit te bevorderen 'door het vaststellen van bepalingen die de mogelijkheid openen te voorkomen dat voorwerpen van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis teloorgaan voor het Nederlands cultuurbezit'. De maatregelen bestaan globaal uit een uitvoerverbod voor goederen die op een lijst zijn geplaatst. Alleen als de overheid toestemming geeft, mag worden geëxporteerd.

De wetgever waagt zich niet aan definiëring van het begrip cultuur, maar kiest voor een formele benadering: het 'beschermde voorwerp' staat in de wet centraal en dat is een roerend object van cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis dat behoort te worden behouden voor het Nederlandse cultuurbezit.¹⁵ Wanneer dat het geval is wordt bepaald door de minister van WVC, die daarbij geadviseerd wordt door een college van deskundigen.¹⁶ De bij ministeriële beschikking aangewezen voorwerpen worden geplaatst op een lijst die aan de wet is gekoppeld. Op deze lijst staan niet alleen losse voorwerpen genoemd, maar ook collecties: roerende zaken die uit cultuurhistorisch of wetenschappelijk oogpunt bij elkaar horen.

Wettelijk beschermde voorwerpen

Bij de totstandkoming van de wet is de definitie van 'beschermde voorwerp' de enige aanwijzing voor het opstellen van de lijst. Natuurlijk stuitte de verantwoordelijke

instantie onmiddellijk op de vraag: wanneer zijn voorwerpen van zodanige ‘cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis’ dat ze voor het Nederlandse cultuurbezit ‘behoren te worden behouden’? In 1985 komt daarop het antwoord in de vorm van een algemene maatregel van bestuur, het Besluit Behoud Cultuurbezit (BBC), waarin nadere voorschriften worden gegeven die de vage norm van de WBC concretiseren en de uitvoering van de wet vergemakkelijken.¹⁷

Twee artikelen uit het Besluit Behoud Cultuurbezit 1985 geven de grenzen van de wet aan. Het eerste bevat een opsomming van de te beschermen categorieën ‘cultuur en wetenschap’. Het betreft: beeldende kunst (schilderkunst, prenten en tekeningen, kunstnijverheid, sculptuur, kerkelijke kunst); historie (maritieme geschiedenis, krijgsgeschiedenis, volkskunde, niet-westerse etnologie, archeologie, numismatiek); archivalia (handschriften, incunabelen en boeken); natuurlijke historie (geschiedenis der techniek, geschiedenis der natuurwetenschappen en der geneeskunde).¹⁸ In het andere artikel wordt de in de wet genoemde ‘wetenschappelijke en cultuurhistorische betekenis’ nader uitgewerkt. Onvervangbaarheid en onmisbaarheid zijn de twee kernbegrippen.¹⁹ Door deze twee criteria te kiezen, is ondubbelzinnig geabstraheerd van de waarde van het cultuurgoed uitgedrukt in geld en, iets minder expliciet, van de ouderdom van een voorwerp.

Criteria voor bescherming

Onvervangbaarheid betreft de zeldzaamheid van het voorwerp: zijn er in Nederland andere exemplaren van vergelijkbaar gehalte en zo ja, hoeveel. Wettelijk criterium is dat er ‘geen of nagenoeg geen andere gelijke of gelijksoortige voorwerpen in goede staat in Nederland aanwezig zijn’.²⁰ De onmisbaarheid wordt

geconcretiseerd door de termen symboolwaarde, schakelfunctie en ijkwaarde, tenminste één van deze begrippen moet van toepassing zijn.²¹ Grammaticaal gezien lijkt dit een limitatieve opsomming, maar uit het rapportontwerp BBC blijkt dat het woordje ‘tenminste’ is toegevoegd om ruimte te laten voor andere motieven voor behoud. Elk van de genoemde criteria plaatst het voorwerp in een bepaalde context die verwijst naar het belang ervan voor het Nederlandse erfgoed, de oorsprong, artistieke kwaliteit, vermaardheid van het voorwerp en de wetenschappelijke betekenis. De symboolwaarde refereert aan de aantoonbare verbondenheid van het voorwerp met belangrijke feiten (personen of gebeurtenissen) uit de Nederlandse geschiedenis. De schakelfunctie houdt in dat het voorwerp een wezenlijk element is in een voor de wetenschapsbeoefening (inclusief cultuurgeschiedenis) in Nederland belangrijke ontwikkeling. Tenslotte kan een beroep worden gedaan op de ijkwaarde, als sprake is van een object dat van wezenlijk belang is voor het onderzoek of de kennis van andere belangrijke voorwerpen van kunst of wetenschap. Uiteraard zijn van belang ‘de staat waarin het voorwerp zich bevindt, de kwetsbaarheid, de mogelijkheid om het - zonder al te hoge kosten - te behouden, en de mogelijkheid om het zonder gevaar voor achteruitgang aan het publiek te tonen’.²² Een impliciet maar onherroepelijk criterium voor behoud van cultuurbezit voor Nederland is dat het voorwerp zich op Nederlands grondgebied moet bevinden.

De gevolgen van wettelijke bescherming

Aan de hand van bovengenoemde criteria wordt een lijst opgesteld van voorwerpen die worden beschermd. Althans voorlopig. Over de vraag of het voorwerp daadwerkelijk voor Nederland wordt behouden, beslist de minister van WVC op het moment dat het goed het land

dreigt te verlaten. Is een voorwerp eenmaal op de lijst gezet, dan wordt dat meegedeeld aan de eigenaar.²³ Zonder toestemming van de minister mogen op de lijst geplaatste voorwerpen niet worden vervreemd, bezwaard, verhuurd, ter veiling gebracht, in bruikleen gegeven, of bij boedelscheiding worden toegedeeld aan een niet-ingezetene. Ze mogen zelfs niet worden verplaatst, ook niet tijdelijk, zonder dat dit wordt gemeld aan de inspecteur die is belast met de uitvoering van de wet. Vanaf het moment dat de melding is verzonden, kan de eigenaar - behalve als het gaat om verplaatsing - gedurende een maand niet vrij beschikken over het voorwerp.²⁴

Er mag uitsluitend worden geëxporteerd met toestemming van de minister, die daarbij wordt geadviseerd door de Raad voor het Cultuurbeheer. Een exportverbod wordt schriftelijk meegedeeld aan de melder, gemotiveerd met de overweging dat ‘het teloorgaan van het voorwerp voor het in Nederland aanwezige cultuurbezit te duchten is’.²⁵ Is export toegestaan, dan ontvangt degene die de melding heeft gedaan - binnen acht dagen en na een expliciet verzoek - schriftelijk een verklaring van geen bezwaar. Als de minister bezwaar maakt, wordt dat omgezet in een ‘aanbod van de Staat tot aankoop’.²⁶ Dit aanbod geldt acht maanden en komt in drie gevallen voor: als bezwaar is gemaakt tegen vervreemding, tegen toedeling aan een niet-ingezetene, of tegen verplaatsing naar de vaste woonplaats van de eigenaar in het buitenland.²⁷

Bij voorgenomen verkoop gelden de koopprijs en betalingsbedingen uit de concept-overeenkomst van de verkoper en particuliere koper, onder de nogal zware voorwaarde dat de Raad voor het Cultuurbeheer hierover unaniem adviseert.²⁸ De adviserende bevoegdheid van de raad is van minder groot belang als het voorwerp is geveild op een gerenommeerde veiling: de daar bepaalde prijs wordt in de regel

redelijk geacht. Bij een onderhandse verkoop ligt dit iets anders, omdat er fake-overeenkomsten kunnen worden gesloten met het doel de overheid uit te lokken partij te worden bij de transactie en zo een (te) forse prijs in de wacht te slepen. Gaat het niet om voorgenomen verkoop of adviseert de commissie niet eenstemmig, dan onderhandelen beide partijen met elkaar alsof het een ‘normale privaatrechtelijke aangelegenheid’ is.²⁹ In de praktijk is dat de gebruikelijke gang van zaken. De eigenaar die een op de lijst geplaatst voorwerp van de hand wil doen, benadert vaak eerst de Nederlandse overheid. Een bod uit het buitenland is dan nog niet uitgebracht. Als de verkoper het aanbod van de Staat niet aanvaardt³⁰, zijn er drie mogelijkheden: inschakeling van de rechter; de eigenaar ziet af van de desbetreffende rechtshandeling, of de minister van WVC trekt het bezwaar in.³¹ Dit laatste zal bijvoorbeeld gebeuren als de financiële middelen ontbreken. Door intrekking van het bezwaar verspeelt de minister het recht van behoud van het voorwerp voor Nederland.

De WBC in de praktijk

Overheids- en museumbezit

De wet is niet van toepassing op kunst die eigendom is van de overheid, maar geldt alleen voor particulieren. Die moeten in de praktijk vooral worden gezocht onder kerkgenootschappen en stichtingen; privé-personen zijn verreweg in de minderheid.

Het besluit overheidsbezit van de wet uit te sluiten werd door de regering verdedigd met het argument dat overheden en overheidsinstellingen voldoende verantwoordelijkheidsbesef hebben om het culturele erfgoed dat zij onder hun hoede hebben zorgvuldig te beheren.³² Een opvatting die tijdens de behandeling van het wetsvoorstel

nogal omstreden bleek.³³ Niet ten onrechte, zo blijkt achteraf. De integriteit van de overheid met betrekking tot verkoop van cultuurgoederen blijkt steeds meer onder druk te staan van verslechterende financiële omstandigheden.³⁴

De Hilversumse kwestie is het meest bekende voorbeeld van een verkopende overheid. In 1987 besloot de gemeente Hilversum de *Compositie met twee lijnen* van Mondriaan naar het buitenland verkopen. Uit de opbrengst ervan zou het Gooiland-complex kunnen worden gerestaureerd.³⁵ Na een storm van protesten tegen de uitvoer werd het doek uiteindelijk voor 2,5 miljoen gulden aangekocht door het Amsterdamse Stedelijk Museum. Voor de gemeente Hilversum een flinke financiële teleurstelling, want buitenlandse kopers hadden het tienvoudige van dat bedrag voor het schilderij geboden.³⁶ Voor Nederland is het doek dus behouden. Maar niet op grond van de wettelijke regeling voor het behoud van het Nederlandse cultuurbezit. Weliswaar kan de rijksoverheid op besluiten van provincies en gemeenten repressief toezicht uitoefenen door gebruik te maken van het koninklijk vernietigingsrecht, toch verdient het de voorkeur de bescherming van het culturele erfgoed voor alle partijen en alle goederen in één specifieke wet te regelen. De oorspronkelijke argumentatie van de regering - een vergaand cultureel bewustzijn van de overheid - gaat niet altijd op. Geldschaarste dwingt de overheid soms in een andere richting. Het is alleen al om die reden zinvol ook het overheidsbezit onder te brengen in de Wet tot Behoud van Cultuurbezit.

Een ander punt betreft de musea. Op 11 november 1987 wordt tijdens de jaarbijeenkomst van de Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici nog gesteld dat herverkaveling van het museumbezit door grootschalige

verkoop niet erg waarschijnlijk lijkt.³⁷ In februari 1989 komt het Haagse Gemeentemuseum echter met het plan twee Picasso's, een Monet en nog enkele andere schilderijen te verkopen. Doel is het aankoopfonds van het museum te vergroten.³⁸ Het voorstel is weliswaar niet grootschalig in kwantitatieve zin (het aantal te verkopen kunstwerken), maar volgens sommige museumdirecteuren wel in kwalitatieve zin. Misschien zijn het ook niet schilderijen die direct in aanmerking zouden komen voor plaatsing op de WBC-lijst, maar het is - gezien de verdeeldheid onder museumdirecties - wel een indicatie dat toezicht op musea geen overbodige luxe zou kunnen zijn. De kwestie lijkt van de baan, totdat mei 1991 het bericht de kranten haalt dat het Haagse college van Burgemeester en Wethouders heeft ingestemd met het door Fuchs ingediende beleidsplan. En daarmee met de verkoop van museaal bezit en zelfs van uitermate belangrijk werk.³⁹ De discussie laait vervolgens weer in volle hevigheid op. Zes museumdirecteuren doen een beroep op de Haagse gemeenteraad om te voorkomen dat topstukken worden verkocht⁴⁰ en in de pers wordt fel gereageerd.⁴¹ De afloop is inmiddels bekend: Fuchs mag zijn plannen verwezenlijken.⁴² De conclusie die voorlopig kan worden getrokken is dat musea vanwege hun vooronderstelde verantwoordelijkheidsbesef door de wetgever anders zijn behandeld dan particulieren. Inmiddels heeft echter de geschiedenis uitgewezen dat dit vermeende besef niet overal in gelijke mate aanwezig is of eenduidig wordt geïnterpreteerd. Recentelijk is dat opnieuw gebleken bij de presentatie van de *Gedraglijn voor museale beroepsethiek* op 4 oktober jongstleden in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Hoewel 80 procent van de musea deze code - die is gebaseerd op de *ICOM code of professional ethics* - onderschrijft, is er geen overeenstemming over de aan de

oorspronkelijke tekst toegevoegde aanvullende bepaling die afstoting van museumbezit onder bepaalde voorwaarden mogelijk maakt.⁴³

De WBC beoogt het nationale cultuurbezit te beschermen. Terwijl voor Nederland onmisbare en onvervangbare culturele goederen zich uiteraard ook - misschien wel vooral - in overheids- en museumbezit bevinden, leert de praktijk dat de wet betrekking heeft op particulieren. Hoewel voorop moet worden gesteld dat verkoop van zeer belangrijk museumbezit naar het buitenland incidenteel wordt overwogen, is zowel uit cultuurpolitiek als juridisch oogpunt uitsluiting van overheidsbezit een weinig fraaie figuur in het wettelijk stelsel. Een gedeelte van het Nederlandse cultuurbezit is wettelijk beschermd. Bij de keuze van die voorwerpen wordt rekening gehouden met het *totale* culturele erfgoed in Nederland. De lijst met beschermde voorwerpen vormt dus het complement van cultuurbezit dat niet op de lijst staat, maar waaraan bij de samenstelling van de lijst wel impliciet moet zijn gerefereerd: de inhoud van de lijst is immers juist *gebaseerd* op kennis van dat totale bestand. Het is echter niet na te gaan om welke culturele goederen het nu precies gaat. Behoren de Picasso's die Fuchs wil verkopen nu wel of niet tot het beschermde culturele erfgoed?

Sinds 1991 geeft de WVC-beleidsnota *Kiezen voor kwaliteit* een indicatie.⁴⁴ In deze nota over de toegankelijkheid en het behoud van het museale erfgoed wordt een aantal selectiecriteria voor de culturele waarde van collecties genoemd. De belangrijkste voorwerpen zijn die welke passen binnen Categorie A: 'voorwerpen die binnen de doelstelling van het museum en het geheel van het Nederlandse museale en verspreide cultuurbezit onvervangbaar en onmisbaar zijn'.

De criteria van de Wet tot Behoud van Cultuurbezit dus. Deze categorie zou kunnen dienen als referentiekader voor de WBC-lijst. Nog een stapje verder, en de voorwerpen uit Categorie A kunnen worden ondergebracht bij de WBC. Als dat zou gebeuren is er eindelijk een meer samenhangend wettelijk stelsel en een overzicht van het Nederlandse roerende culturele erfgoed. Daarnaast zou de huidige rechtsongelijkheid tussen particulieren aan de ene kant en overheid en musea aan de andere kant worden rechtgetrokken. Ook wordt dan voorkomen dat er rechtsongelijkheid onder musea en overheden onderling optreedt doordat iedere gemeente en provincie een eigen beleid gaat voeren. Het besluit van de gemeente Den Haag betekent bijvoorbeeld niet dat Amsterdam er ook zo over denkt. Daar komt nog bij dat het gevoerde beleid niet primair een gemeentelijk of provinciaal belang betreft, maar bij uitstek een kwestie is van *nationaal* belang en dus van de rijksoverheid. Tot slot zijn we - als overheid en musea bij de WBC worden ondergebracht - af van de curiositeit dat een beschermd voorwerp ineens ophoudt wettelijk 'beschermd-te-zijn', als de wet eenmaal is toegepast en het voorwerp is aangekocht door de staat of een museum.

Zorgplicht

De zorg van de eigenaar voor een kunstwerk kan heel verschillende vormen aannemen. In het voorjaar van 1991 haalt het bericht de pers dat een Japanner een zo bijzondere band met zijn schilderijen van Van Gogh heeft dat hij ze bij zijn overlijden wil laten meebegraven. Maar er kunnen ook andere factoren in het geding zijn die wijzen op een gebrek aan zorg. Moedwillige beschadiging, slechte conservering en verwaarlozing zijn zaken die direct met het cultuurbehoud te maken hebben en dus ook met de Wet tot Behoud van Cultuurbezit. Dat zou men tenminste denken. In werkelijkheid is er

geen wettelijke voorziening getroffen voor deze gevallen. Het begrip ‘behoud’ is in de wet min of meer synoniem met de term ‘exportverbod’. Zolang de voorwerpen zich binnen de Nederlandse grenzen bevinden, zijn ze voor de wet ‘behouden voor het Nederlands cultuurbezit’. Zorg voor het voorwerp eist de WBC niet, en ook vernietiging of beschadiging is niet in strijd met de wettelijke bepalingen.⁴⁵ Een actie uit onrechtmatige daad volgens art.1401 Burgerlijk Wetboek is hier niet mogelijk, omdat het niet het eigendom van een ander betreft. Bovendien is in geval van ernstige beschadiging of vernietiging het kwaad al geschied. Curieus is dat - door een juridisch ‘toeval’ - sommige categorieën roerende goederen wél tegen vernieling zijn beschermd. Het zijn in het spraakgebruik *roerende* voorwerpen die volgens het Nederlandse recht ‘door bestemming’ *juridisch onroerend* kunnen worden. Om die reden vallen ze onder een ander rechtsregime, namelijk de Monumentenwet die de bescherming van het onroerend cultureel erfgoed regelt. Het gaat daarbij om voorwerpen die speciaal voor een bepaald gebouw zijn gemaakt, zoals het geval kan zijn met het heiligenbeeld van de patroonheilige van een kerk. Als zo’n voorwerp behoort bij een gebouw dat valt onder de Monumentenwet, zijn ze wél beschermd tegen vernieling of verkeerd onderhoud. De in beginsel voor *onroerende* goederen geldende Monumentenwet beschermt dus sommige categorieën roerende goederen vollediger dan de wet die speciaal in het leven is geroepen om het roerende culturele erfgoed te beschermen. Opzettelijke vernieling van kostbare voorwerpen door de eigenaar is waarschijnlijk theoretisch en zal dat blijven. Toch had - in aanmerking genomen dat de wet probeert te voorkomen dat voorwerpen ‘teloorgaan voor het Nederlands cultuurbezit’ - voorzien moeten worden in een zorgplicht voor het voorwerp. ‘Behoud’ betreft niet alleen het

verblijf binnen de Nederlandse grenzen, maar ook instandhouding, conservering en misschien zelfs restauratie. Op dat punt zou de wet aan kunnen sluiten op de recente beleidsontwikkelingen rond het bedreigde museale cultuurbezit.⁴⁶

Het aankoopbudget

De mogelijkheid van een ‘aanbod tot aankoop’ van de Staat veronderstelt een budget. Toch is er op de desbetreffende begroting alleen sprake van de promemoriepost ‘Spoedaankopen van uitzonderlijke museumobjecten’. In de praktijk zijn het dan ook vooral rijksmusea of ‘erkende’ Nederlandse musea die een volgens de wet beschermd voorwerp hebben aangeschaft als het naar het buitenland dreigde te verdwijnen.⁴⁷ De minister moet in principe binnen vier maanden (de tijd die hij maximaal heeft om ‘bezwaar te maken’⁴⁸) het benodigde geld van overheid, musea of particulieren bij elkaar zien te krijgen. Niet eenvoudig, omdat het vaak om aanzienlijke bedragen gaat. Cultuurbehoud is - voor zover het een beroep op de overheid zelf betreft - op het cruciale moment dus niet uitsluitend een kwestie van cultuurpolitiek maar bovenal een aangelegenheid voor de minister van Financiën. Het is niet denkbeeldig dat het immateriële karakter van bescherming van cultuurbezit het dan snel aflegt tegen fysiek noodzakelijker en politiek aantrekkelijker materiële zaken. Victor de Stuers zei het al in 1873: onze dijken gaan voor.⁴⁹

Niet alleen de minister van Financiën speelt een rol, van invloed zijn ook de bereidheid en het vermogen van musea het voorwerp voor hun collecties aan te kopen, en de welwillendheid van particuliere financiers een geldelijke bijdrage te leveren. In de praktijk blijken juist deze laatsten het behoud voor Nederland feitelijk te hebben gerealiseerd.

Een ander punt dat samenhangt met het gekozen systeem van aankoop door de overheid is dat de feitelijke wettelijke bescherming van het Nederlandse culturele erfgoed mede wordt gedictieerd door de ontwikkelingen binnen de kunsthandel. Naarmate de prijzen stijgen is de kans groter dat het bedrag dat nodig is voor aankoop van een beschermd kunstwerk niet kan worden opgebracht en dat het de eigenaar vervolgens vrij staat het goed in het buitenland van de hand te doen. Het zijn vooral de musea die in voorkomende gevallen een beroep doen op alternatieve ‘georganiseerde’ financiers, zoals de Vereniging Rembrandt (‘het Rode Kruis voor de Nederlandse kunst’) en het Prins Bernhard Fonds. Wat een eventuele aankoop door de Staat betreft: de overheid heeft zoals gezegd geen begrotingspost, en het Prins Bernhard Fonds en de Vereniging Rembrandt zijn als particuliere instellingen niet snel genegen de Staat direct te financieren: musea fungeren zodoende als tussenschakel. Door de bezuinigingen bij de overheid staan echter ook de particuliere fondsen onder toenemende druk.

Een aparte financieringsbron is de Rijksdienst Beeldende Kunst, die per 1 januari 1989 over een bedrag van 270.000 gulden per jaar beschikt. Dit budget - niet alleen bestemd voor WBC-voorwerpen maar in het algemeen ter ondersteuning van spoedaankopen van rijksmusea - is echter volstrekt ontoereikend.⁵⁰ Bovendien vervalt het bedrag als het in een bepaald jaar niet wordt uitgegeven. Het wordt de Rijksdienst op deze wijze onmogelijk gemaakt te ‘sparen’ voor een aankoop. Dat het in algemeen zal gaan om hoge tot zeer hoge bedragen ligt voor de hand. Het betreft hier immers *het* Nederlandse culturele erfgoed. Extreem gesteld: hoe meer waarde het voorwerp heeft voor Nederland, hoe groter de kans dat het zeer kostbaar is en hoe belangrijker het is dat de Staat *in staat* is zijn beleid uit te voeren en het voorwerp voor Nederland te behouden. De

maximumprijs die tot nog toe is betaald voor de aankoop van beschermde kunst, is vijf ton. Maar het is niet denkbeeldig dat de Staat in de toekomst wordt geconfronteerd met een aanbod tot aankoop dat een veelvoud van dat bedrag is. Overigens kan vaak gespreid worden betaald. Het gevolg is wel dat de Rijksdienst dan niet alleen het budget voor het lopende jaar in zijn geheel uitgeeft, maar ook al dat van het volgende, of misschien zelfs van het jaar daarop.

Bij gebrek aan een reëel budget zijn toevallige omstandigheden en geldschaarste nog te veel factoren die bepalen of een voorwerp de grens passeert. En niemand zal ontkennen dat dat gebrek aan financiën een steeds grotere rol speelt, zowel bij de Nederlandse Staat, als bij de musea en de particuliere organisaties. Reservering van een bepaald budget, bijvoorbeeld in de vorm van een speciale post op de rijksbegroting, geniet daarom de voorkeur. Dat budget kan dienen als basisfinanciering op het moment dat werkelijk zeer kostbare kunst geëxporteerd dreigt te worden, zoals het door Rembrandt geschilderde portret van Maria Trip. Het getuigt - en overtuigt waarschijnlijk ook toekomstige (particuliere) financiers - ook van het feit dat de overheid haar eigen wetgeving serieus neemt. Voor dreigende export van een werk dat niet op de lijst voorkomt, maar daar bij nader inzien wel behoort te staan, geldt een spoedprocedure. De minister gaat dan -vooruitlopend op het advies van de Raad voor het Cultuurbeheer - over tot plaatsing op de lijst. Zo werd begin 1989 een Mondriaan te koop aangeboden door de stichting Van Eesteren, Fluck en Van Lohuizen. Het bestaan van het doek was bekend, maar het stond niet op de lijst. Ten onrechte, vond men bij nader inzien. Toen het schilderij naar het buitenland dreigde te verdwijnen, moesten snel maatregelen worden genomen het werk alsnog te behouden voor Nederland. In principe was dat mogelijk

geweest, maar de minister greep in dit geval niet in: de Mondriaan is geëxporteerd, ondanks de pogingen van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond die tot op het laatste moment heeft geprobeerd geldschietters te vinden.⁵¹ In een ander spoedgeval - het betrof een schilderij van Honthorst - is uiteindelijk door het Amsterdamse Rijksmuseum aangekocht. Meer recent is de kwestie met het vijftiende-eeuwse gebedenboek van Beatrijs van Assendelft. Begin juni 1991 verhinderde de minister van WVC de veiling van het manuscript bij Sotheby's. Via de spoedprocedure werd het werk op de WBC-lijst geplaatst en verkoop naar het buitenland onmogelijk gemaakt. Het is tenslotte aangekocht door Bibliotheek Philosophica Hermetica in Amsterdam.⁵²

Advies en controle

Bij de uitvoering van de wet brengt de Raad voor het Cultuurbeheer⁵³ door middel van advisering de gewenste cultuurhistorische deskundigheid in. De overheid oordeelt niet zelf over het cultureel en wetenschappelijke belang van de voorwerpen, maar legt dat in handen van dit adviesorgaan.⁵⁴

In de praktijk is sprake van een subcommissie: de Vaste Commissie Wet Behoud Cultuurbezit, een zelfstandige adviescommissie die wordt benoemd door de Raad voor het Cultuurbeheer. De samenstelling van de commissie is gebaseerd op deskundigheid, pluriformiteit en evenwichtige vertegenwoordiging van de te beschermen categorieën (beeldende kunst, geschiedenis en natuurlijke historie). Professionele of privé-belangenvermenging wordt uit de weg gegaan. Om die reden is deelname van vertegenwoordigers uit de kunsthandel uitgesloten. Uitgangspunt is dat zelfs de schijn van partijdigheid wordt vermeden.

De onafhankelijke deskundigen en museumdeskundigen, ongeveer paritair vertegenwoordigd, doen een voordracht welke voorwerpen naar hun mening behouden moeten worden, overleggen over plaatsing op de lijst en presenteren hun bevindingen via de raad aan de minister. Die controleert de verrichtingen van deze specialisten met hun mogelijke voorkeuren en corrigeert ze zo nodig. Als verantwoordelijk en beslissend orgaan is de minister bevoegd en verplicht het advies te toetsen aan de wet en algemene maatregel van bestuur, het Besluit Behoud Cultuurbezit. Blijkt het advies wat betreft voorbereiding, procedure of inhoud ondeugdelijk te zijn, dan is de minister verplicht een nieuwe adviesaanvraag in te dienen of gemotiveerd af te wijken van het ondeugdelijke advies. De Raad voor het Cultuurbeheer bespreekt de wijze waarop de wet wordt uitgevoerd, de lopende Arob-zaken, onderwerpen van algemeen beleidsbelang en eventuele plaatsingsvoorstellen. De samenstelling van de raad moet onder meer de categorieën representeren van de te beschermen voorwerpen met hun diverse specialismen. Een precair punt zijn mogelijk tegenstrijdige belangen. Een museumdirecteur die zitting heeft in de raad en die besluit een bruikleen te rapporteren, loopt het risico dat het aanbod van bruiklenen terugloopt. Ook zal het een wetenschapper aan wie toegang is verleend tot een particuliere collectie, niet in dank worden afgenomen als hij vervolgens een uitzonderlijk fraai werk uit die verzameling rapporteert bij de raad.

De feitelijke uitvoering van de wet is de taak van het stafbureau Cultuurbeleid en Beleidsontwikkeling van de Rijksdienst Beeldende Kunst. Behalve administratieve taken, zoals de verwerking van de plaatsingsbesluiten, inspecteert het bureau de voorwerpen door 'zich regelmatig (te)

overtuigen van de toestand van de voorwerpen op de lijst', 'de redengeving voor plaatsing op de lijst (te) formuleren', en 'initiatief (te nemen) om bezwaar te maken tegen handelingen die kunnen leiden tot het teloorgaan van beschermde voorwerpen voor Nederland'.⁵⁵ Niet onvermeld mag blijven dat de inspecteur zich niet alleen beperkt tot controle, maar ook de taak heeft 'besef te kweken van een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het nationale cultuurbezit'.⁵⁶ Bescherming van het culturele erfgoed lijkt in deze bewoordingen veeleer een kwestie van adequate vorming dan een juridisch, bestuurskundig of cultuurpolitiek vraagstuk.

De rechten van de eigenaar

De algemene regel is dat een voorwerp op de lijst wordt geplaatst zonder toestemming - en ook zonder medeweten - van de eigenaar. Er zijn echter omstandigheden denkbaar waarin dit apert onrechtvaardig is. De minister kan het desbetreffende voorwerp dan alleen op de lijst kan zetten met medewerking van de eigenaar.⁵⁷ Dat is het geval als de eigenaar ook de vervaardiger is van het voorwerp⁵⁸, als hij de importeur ervan is⁵⁹, of als het voorwerp eigendom is van iemand die het binnen vijf jaar nadat het is geïmporteerd heeft verworven. Op deze wijze voorkomt men stagnatie van de kunsthandel, zowel in het binnenland als met het buitenland. Ook is - gedurende dertig jaar na de dood van de erflater - toestemming nodig van de erfgenamen van de zo juist genoemde categorieën eigenaars.⁶⁰ Dat geldt zelfs als zij het voorwerp op een andere wijze hebben verkregen dan via vererving. Gedacht kan worden aan koop, schenking, legatering enzovoorts. Als het voorwerp eigendom is van meerdere personen moeten zij allen toestemming geven voor plaatsing.⁶¹ Omdat de wet ook geen barrière mag vormen voor invoer in Nederland met een tijdelijk karakter,

bijvoorbeeld in het kader van culturele uitwisselingsprogramma's met het buitenland, is ook de invoer door een niet-eigenaar soms toegestaan zonder kans op plaatsing op de lijst.⁶² De minister zegt toe niet tot plaatsing op de lijst over te gaan als het voorwerp 'berust onder iemand die tijdelijk zijn woonplaats naar Nederland verplaatst; door een niet-ingezetene wordt uitgeleend voor tentoonstelling in Nederland; wegens hiermee vergelijkbare omstandigheden (...) niet in Nederland thuis behoort'.⁶³ Als veranderingen optreden in de omstandigheden die tot de toezegging hebben geleid, kan de minister het voorwerp op de lijst plaatsen na één jaar na de intrekking.

Financiële consequenties

Plaatsing op de lijst heeft gevolgen voor de juridische en economische positie van de eigenaars. Met name in kringen van de kunsthandel is geweest op de financiële gevolgen: de verhandelbaarheid van het voorwerp en de prijsbepaling van het goed zouden ongunstig worden beïnvloed. Dat de overheid de laatste bidder is en in principe koopt tegen de oorspronkelijk overeengekomen prijs, doet niets af aan deze negatieve beïnvloeding vooraf van de marktverhoudingen. Ook als de Staat zich tenslotte terugtrekt en het voorwerp voorlopig weer vrij verhandelbaar is, is de kans op neerwaartse druk op de prijs reëel in verband met toekomstige herleving van de beperkingen van de beschikkingsbevoegdheid. Plaatsing op de lijst onderstrept echter ook het (nationale) belang van het voorwerp. Om die reden wordt de opvatting wel gehuldigd dat de waarde van het goed juist stijgt. In hoeverre de prijs werkelijk wordt beïnvloed is nauwelijks meetbaar.

Gedurende de tijd dat de eventuele verkoop van een voorwerp door de minister wordt tegengehouden, moeten soms uitgaven worden gedaan die de eigenaar bij verkoop bespaard

zouden zijn gebleven. In sommige gevallen komt de eigenaar in aanmerking voor vergoeding van die kosten.⁶⁴ De normale uit de eigendom voortvloeiende uitgaven die nut opleveren - zoals behoud, waardevermeerdering en verzekering van het voorwerp - komen niet in aanmerking voor vergoeding. Uitgesloten zijn ook die kosten die redelijkerwijs niet gemaakt hadden mogen worden vanwege een mogelijk bezwaar. Deze vergoedingsregeling is voor de betrokken eigenaar aan de magere kant. Schadevergoeding is alleen mogelijk als de Staat niet aankoopt of koopt tegen andere voorwaarden.⁶⁵ Bovendien worden alleen uitgaven vergoed en niet de gederfde inkomsten, zoals rente. Omdat het vaak om aanzienlijke bedragen gaat, kan het bedrag aan rente behoorlijk oplopen. Een volwaardige en royale hantering van de schadevergoedingsregeling zou dan ook op zijn plaats zijn geweest. Daarbij moet in het oog worden gehouden dat de regeling voor schadevergoeding alleen wordt toegepast wanneer er een potentiële koper is en de concept-overeenkomst en -prijs zijn vastgesteld. In de praktijk blijkt de Staat in veel gevallen de eerste partij te zijn, de kwestie van schadevergoeding is dan uiteraard niet aan de orde. Wat betreft overtreding van de wet komt een uit de band springende eigenaar er daarentegen goed af. Het woord 'straf' is nauwelijks op zijn plaats. Voor een overtreding van de WBC zonder opzet is de boete maximaal tienduizend gulden; in geval van misdrijf (dat wil zeggen: opzet) maximaal vijftienduizend gulden; aan rechtspersonen kan hoogstens een geldboete van honderdduizend gulden worden opgelegd.⁶⁶ Bij zeer kostbare voorwerpen is de maximumboete van honderdduizend gulden een kleine investering als de verkoopprijs enkele - laat staan vele - miljoenen gulden bedraagt. Financieel gezien is er dus nauwelijks sprake van een sanctie en de preventieve werking ervan is nihil. Een

koppeling tussen de hoogte van de sanctie en de prijs van het voorwerp is te prefereren.

Juridische consequenties

Zoals hierboven al is aangegeven, betekent het 'niet geplaatst zijn' op de lijst niet dat het desbetreffende voorwerp *niet* in aanmerking komt voor behoud. De minister is bevoegd in spoedgevallen een voorwerp snel op de lijst te plaatsen, nog voordat het advies van de Raad is ingewonnen.⁶⁷ Dit doet zich voor als een voorwerp bijvoorbeeld openbaar wordt geveild. Het praktische effect van dit stelsel is dat eigenaren van culturele goederen die *niet* op de lijst staan in geval van twijfel hun eigendom niet snel aan de openbaarheid zullen prijsgeven voor bijvoorbeeld bruikleen en expositie. Een voorgenomen verkoop zullen ze zo geruisloos mogelijk laten verlopen. De wet is op deze wijze een hinderpaal voor de verwezenlijking van haar eigen doelstelling.

Staat een voorwerp eenmaal op de lijst, dan kan de eigenaar slechts beperkt beschikken over zijn eigendom. De wet grijpt aanzienlijk in het eigendomsrecht in, sommigen spreken zelfs van 'een potentieel onteigeningsregime'.⁶⁸ Aan plaatsing is wettelijk geen enkel recht te ontnemen: een bezwaar van de minister zonder daaropvolgende aankoop leidt soms tot het magere recht op vergoeding van gemaakte kosten. Pas als de minister het bezwaar intrekt of het voorwerp schrapt van de lijst, kan de eigenaar/houder weer vrij over het goed beschikken. Zo niet, dan kan het voorgenomen besluit tot vervreemding worden ingetrokken of het aanbod tot aankoop van de staat worden aanvaard.

Bij de totstandkoming van de wet is door diverse partijen verdedigd dat de beperking van de beschikkingsbevoegdheid van de eigenaar wordt gecompenseerd door de voordelen van plaatsing op de lijst. De wet biedt bijvoorbeeld bescherming in geval van diefstal en de

opsporing van het voorwerp is gemakkelijker omdat er een omschrijving van het voorwerp is⁶⁹; plaatsing is een vorm van erkenning door de overheid en een waardeoordeel, zodat het goed niet alleen in prijs stijgt, maar ook voorrang heeft als bijvoorbeeld een restauratiesubsidie noodzakelijk is⁷⁰; de eigenaar is ook verzekerd van de verhandelbaarheid door het aanbod tot aankoop door de Staat. Zelfs wordt genoemd dat het de eigenaar vrij staat te besluiten 'het stuk niet aan de overheid te verkopen, maar het alsnog zelf te behouden, hetgeen zelfs een recht tot vernietiging ervan insluit'.⁷¹ Tot slot wordt de belofte gedaan dat er een wetsontwerp zal komen waarin belangrijke kunst- en cultuuruitingen fiscaal bevoordeeld zullen worden.⁷²

In 1991 is over de voor- en nadelen van de WBC voor de eigenaar, met name voor diens beschikkingsbevoegdheid, iets meer te zeggen. De door minister Brinkman in 1982 beloofde fiscale regeling is nog steeds niet gerealiseerd. Wat het overige betreft heeft niemand tot nog toe gebruik gemaakt van het recht het voorwerp te vernietigen, en daar zal niemand verbaasd over zijn. Twee op de lijst genoemde voorwerpen zijn niet alleen gestolen, maar bovendien nog steeds niet opgespoord⁷³; de *Compositie met twee lijnen* van Mondriaan - zoals gezegd niet via de WBC beschermd want(!) eigendom van de gemeente Hilversum - werd in Nederland verkocht voor 2,5 miljoen gulden terwijl kopers uit het buitenland tien maal zoveel hadden geboden. Kortom, de meeste van de in de Kamer genoemde 'voordelen' blijken in de praktijk nogal mager. Wel komen beschermde voorwerpen eerder in aanmerking voor een restauratiesubsidie. Niet alleen op verzoek van de eigenaars, maar ook op advies van de inspecteurs die soms stuiten op kleine gebreken in de conservatie. Daar staat tegenover dat het budget voor restauratie steeds kleiner wordt:

momenteel circa vier ton, terwijl het enige tijd geleden nog ging om een bedrag van zeven ton. Veel voordelen - ondanks alle pogingen van de minister dat aannemelijk te maken - heeft de wet dus niet voor de eigenaar.

De rechter als sluitstuk

Via de Wet-Arob kan degene die met een ministeriële beschikking volgens de WBC rechtstreeks in zijn belang is getroffen terecht bij de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State. Als in oktober 1985 de lijst is vastgesteld, komen bij de Raad van State binnen de gestelde beroepstermijn tien bezwaarschriften binnen. Later zullen dat er meer worden. Voor zover de eigenaar toestemming moet geven voor plaatsing: twee eigenaren van moderne kunstvoorwerpen gaan akkoord. Een ander weigert in die zin dat hij aanvoert geen eigenaar meer te zijn: de desbetreffende Mondriaan is inmiddels verkocht. Eén beroep wordt niet-ontvankelijk verklaard omdat het bedrag van 95 gulden, te betalen aan de secretarie van de Raad van State, niet is gestort.

De aard van de bezwaren, ook die na 1985 zijn gemaakt, toont aan dat meestal niet het essentiële toetsingscriterium uit de wet - de onmisbaarheid en onvervangbaarheid van het culturele voorwerp voor Nederland - wordt bestreden, maar onjuistheden in de omschrijving van de voorwerpen (niet te verwarren met de motivering voor plaatsing). Andere klachten betreffen de beperking van de beschikkingsbevoegdheid als zodanig van de eigenaar, het ontstaan van vermogensschade, de suggestie dat men zelf niet adequaat voor behoud van het voorwerp waakt en onduidelijkheid over de vraag wie de eigenaar is.

Alle bestreden plaatsingsbesluiten blijven gehandhaafd, behalve een. Het betreft een joodse bibliotheek met belangrijke eerste drukken en handschriften. Het beroep tegen plaatsing van de hele bibliotheek op de lijst - in

plaats van de belangrijkste delen van de verzameling - wordt door de minister gegrond verklaard. Sommige voorwerpen worden - hangende de beroepsprocedure - aangekocht. Een speciaal geval betreft een collectie mijnlampen. Ongeveer tegelijkertijd met de mededeling van plaatsing door de minister, wordt de verzameling naar het buitenland geëxporteerd. Twee zaken komen uiteindelijk terecht bij de Raad van State die beide beroepen uiteindelijk verworpt. Momenteel lopen er nog drie procedures.

Internationale ontwikkelingen

Op het gebied van het cultuurbehoud is er een spanningsveld tussen nationale en internationale regelingen, tussen de Nederlandse wetgeving die het culturele erfgoed in eigen land wil houden en het wegvallen van de binnengrenzen van de Europese Gemeenschap. De vraag is of de wet - en in het algemeen de wettelijke regelingen van de verschillende Europese lidstaten - zich verdraagt met de Europese regelgeving. Momenteel lijkt het erop dat de Wet tot Behoud van Cultuurbezit de toetsing overleeft. Dit heeft onder meer te maken met het gekozen stelsel: slechts een beperkt aantal voorwerpen wordt beschermd. Een algemeen exportverbod voor kunstvoorwerpen zou waarschijnlijk meer moeilijkheden hebben opgeleverd.

Een ander internationaalrechtelijk punt is dat overtreding van de verbodsbepalingen uit de WBC alleen wettelijke gevolgen heeft als het voorwerp zich nog in Nederland bevindt. Is het inmiddels geëxporteerd dan is de naleving van de wet niet meer af te dwingen. Dat pleit ervoor de mogelijkheden die de internationale rechtsorde te bieden heeft optimaal te benutten. Op dit punt komen de al genoemde Unesco-conventie 1970 en de regels van internationaal privaatrecht in het vizier.⁷³ Van groot belang zijn momenteel de activiteiten

van Unidroit, het International Institute for the Unification of Private Law. Deze organisatie werkt sinds enkele jaren voortvarend aan de totstandkoming van een internationale conventie die de teruggave tussen landen onderling regelt van illegaal geëxporteerde - en gestolen - cultuurgoederen. Een bijzonder wenselijke aanvulling op de werking van de Wet tot Behoud van Cultuurbezit.

Balans

De Wet tot Behoud van Cultuurbezit heeft ten doel te voorkomen dat roerende voorwerpen van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis voor Nederland verloren gaan. Voorwerpen die voor het Nederlands cultuurbezit behoren te worden behouden, zijn geplaatst op een speciale lijst en mogen niet onbelemmerd worden uitgevoerd. Er is toestemming nodig van de minister van WVC. Een weigering van de minister wordt automatisch omgezet in een aanbod tot aankoop van de Nederlandse Staat. Is de overheid niet in staat het voorwerp te kopen, dan mag de eigenaar exporteren en is het onvervangbare en onmisbare voorwerp voor Nederland verloren. Hiermee is de financiering van aankopen cruciaal voor de effectiviteit van de wet. Een basisbudget voor 'aankopen Wet Behoud Cultuurbezit' is dan ook zeer gewenst en geeft blijk van het feit dat de overheid haar eigen wetgeving serieus neemt en niet bij voorbaat rekent op het museum- en particuliere circuit. Het voeren van beleid door de rijksoverheid, waarbij financiering het scharnier is waarover dat beleid ten uitvoer kan worden gebracht, impliceert de verplichting van de overheid een voorziening te treffen voor die financiering. Daarnaast moet het mogelijk zijn dat de Rijksdienst Beeldende Kunst het bedrag voor spoedaankopen - 270.000 gulden per jaar - kan sparen. Momenteel vervalt dat budget als het in een bepaald jaar niet is uitgegeven.

De wet heeft alleen betrekking op het culturele erfgoed dat zich in particuliere handen bevindt. De oorspronkelijk argumentatie musea en overheden buiten beschouwing te laten, lijkt inmiddels door de feiten achterhaald. De situatie is veranderd en de wetgever zou deze ontwikkeling moeten volgen door uitbreiding van de wet naar overheid en musea te overwegen. Dat komt de duidelijkheid en doorzichtigheid van de wet, het cultuurbeleid en de rechtszekerheid van alle partijen zeer ten goede.

De WBC garandeert geen bescherming tegen vernietiging, beschadiging of verwaarlozing van de beschermde voorwerpen. Gezien de wettelijke doelstelling te voorkomen dat voorwerpen 'teloorgaan voor het Nederlands cultuurbezit' is hier sprake van een lacune. De term 'behoud' uit de wet zou niet alleen moeten betekenen dat een voorwerp aan deze zijde van de Nederlandse grens moet blijven, maar ook dat het binnen die grens in stand wordt gehouden en geconserveerd, analoog aan de regeling voor het onroerend goed in de Monumentenwet.

Wat betreft de sanctionering van overtreding van de wet is het geen overbodige luxe een *echte* strafbepaling in te voeren waarin een relatie is tussen de sanctie en de prijs van het voorwerp. De wet heeft uitsluitend betrekking op het smalle gebied waar export van het culturele erfgoed dreigt plaats te vinden. In het buitenland kan naleving van de wet niet worden afgedwongen. Dat betekent dat de overheid zeer alert moet zijn op internationale regelingen die zich richten op internationale bescherming van het mondiale culturele erfgoed en op teruggave. De Unesco-conventie 1970 - die betrekking heeft op deze materie - is na een twintigjarig verblijf in Nederlandse bureaucratische bureauladen stilzwijgend van het toneel verdwenen. Te

hopen is dat de Nederlandse overheid de activiteiten van Unidroit - waarnaar de regering verwijst als de dood van de Unesco-conventie moet worden beargumenteerd - wel alert volgt.

In technische zin functioneert de wet in de praktijk van het cultuurbehoud redelijk. Van de voorwerpen die tot nu toe op de lijst zijn geplaatst dreigde slechts een klein aantal geëxporteerd te worden en kon meestal worden aangekocht. Wel moet worden aangetekend dat zich tot op heden bijna geen gevallen hebben voorgedaan die de zwakke onderdelen van de wet aan het licht hebben gebracht. Het ging (nog) niet om formidabele bedragen en in de meeste gevallen sprongen derden financieel bij. Of het effect van de wet ook in kunsthistorisch opzicht bevredigend is, is voer voor kunsthistorici. Het is in dit bestek niet na te gaan of er onbekend cultureel erfgoed - dat *niet* op de lijst stond maar dat wel hadden behoren te doen - zonder dat iemand het heeft gemerkt de grens is overgegaan. Voor zover export wel werd gesignaleerd - de kwestie van de Mondriaan die in 1989 door Van Eesteren, Fluck en Van Lohuizen naar het buitenland werd verkocht - zal wel nooit met zekerheid te zeggen zijn of de minister nu eenvoudig te laat was of dat de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond ernaast zat het doek te willen behouden voor Nederland. Het zou interessant zijn te weten wat de Haagse museumdirecteur van deze export vindt.

Noten

1. Werken van onder meer Velazquez, Rafaël, Leonardo da Vinci, Rubens, Van Dijk en Rembrandt. Zie: E. Boekman. *Overheid en kunst in Nederland*. Amsterdam 1939, p. 17.
2. V. de Stuers. 'Holland op zijn smalst'. In: *De Gids*, 1873, pp. 320-403.
3. Art. 165 Provinciewet en art. 185 Gemeentewet.
4. KB 9 september 1881, Stb. no. 154.
5. Deviezenbesluit 1945, KB 10 oktober 1945, Stb. no. F222.
6. In: *Nederlandse staatscourant*, 1977, nr. 95, p. 6. In de Memorie van Toelichting (MvT) op de Wet tot Behoud van Cultuurbezit (Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 3) worden deze bedragen abusievelijk verwisseld, een vergissing die een taai leven blijkt te leiden in de daaropvolgende schriftelijke en mondelinge behandeling van de wet en die uiteindelijk in zowel de eerste als de tweede Schuurman & Jordens-editie van de wet terecht komt.
7. De kunstwerken die voor Nederland dankzij het Deviezenbesluit 1945 worden behouden zijn: zes zilveren altaarkandelaars van Nicolaas Verhaer (in 1967), een tekening van Rembrandt (1969), het *Tulpenboek* met vijftig gekleurde tekeningen van tulpen door Judith Leyster (1973), een bloemstillevan van Vincent van Gogh (1973) en *Tobias*, *Anna en het bokje* van Rembrandt (1979). (Memorie van Toelichting Wet tot Behoud van Cultuurbezit, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 19.)
8. Zie: 'Nederland liquideert zijn kleinere particuliere kunstbezit'. In: *De Tijd*, 13 juni 1953.
9. Documentatieblad OK en W, jrg. 10, 1956, p. 303.
10. Verslag van de Monumentenraad over de jaren 1966 t/m 1970. 's-Gravenhage 1972, p. 25. Zie ook: MvT, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 7.
11. *Nota kunst en kunstbeleid*. Rijswijk 1976, p. 19. Bijna tien jaar later wordt door minister Brinkman in zijn *Notitie cultuurbeleid* nog eens expliciet gewezen op de betekenis van de *Nota kunst en kunstbeleid* voor de opvatting dat cultuurbehoud uitgangspunt is voor cultuurbeleid.
12. De motie die hij voorstelt 'om (toch) de minister op dit terrein wat aan te moedigen', luidt als volgt: 'De Kamer, gehoord de beraadslaging over de Nota Kunst en Kunstbeleid, zich rekenschap gevende van de onuitwisbare betekenis die een aantal historische kunstwerken voor de Nederlandse samenleving, voor de thans levende en komende generaties, hebben, gelet op herhaalde uitspraken van de diverse regeringen waarin dit werd erkend en waarin wettelijke bescherming van deze kunstwerken in het vooruitzicht werd gesteld, dringt er bij de Regering op aan te bevorderen dat thans op korte termijn wettelijke voorschriften tot stand komen, waarbij enerzijds registratie wordt geboden en anderzijds uitvoer wordt verboden van Nederlandse kunstschaten die karakteristiek zijn voor de artistieke en maatschappelijke ontwikkeling

van ons land en waarvan de onvervangbaarheid daardoor sterk wordt onderstreept.' Zie: *Handelingen* II, zitting 1976-77, OCV 10, 7 februari 1977, p. 367.

13. Later zal minister Brinkman van WVC de vervallenverklaring van het Deviezenbesluit 1945 zelfs 'de onmiddellijke aanleiding' voor het Wetsvoorstel tot Behoud van Cultuurbezit noemen. Daarmee wordt de suggestie gewekt dat de Wet tot Behoud van Cultuurbezit een voorbeeld is van een noodwet of gelegenheidswetgeving. Vooral de Eerste Kamer refereert hier later regelmatig aan tijdens de behandeling van het wetsontwerp. Hoofddoel van de wet zou zijn het gat in de markt te dichten, een opvatting die door minister Brinkman nadrukkelijk wordt verworpen: de wet geeft vorm aan een bewust cultuurpolitiek streven (*Handelingen* I, 24 januari 1984, pp. 484 en 498.)
14. Ook in Benelux-verband zou regelmatig zijn aangedrongen op een wettelijke regeling (MvT, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 4) en speelde een rol dat Nederland niet kon achterblijven bij andere Westeuropese staten die al wel op een of andere wijze het nationale cultuurbezit beschermden (onder meer Groot-Brittannië, Frankrijk, België, Italië, Denemarken en de Duitse Bondsrepubliek). Voor een vergelijking van de tegenwoordige Nederlandse regeling met buitenlandse regelingen, zie: P.W.L. Russell. 'Wet tot behoud van cultuurbezit'. In: *De regelen der kunst: drie opstellen over de verhouding tussen kunst en recht*; red. W.M.J. Russell. Amsterdam: VU Uitgeverij, 1989, pp. 49-105.
15. Art. 1 onder a WBC. De beperking tot roerende zaken onderscheidt de WBC van de andere Nederlandse wetgeving op het gebied van cultuurbehoud, de Monumentenwet.
16. Art. 2 lid 1 WBC. Het college dat de minister van advies dient was tot 1990 de Rijkscommissie voor de Musea. Met ingang van 1990 is deze taak overgenomen door de Raad voor het Cultuurbeheer.
17. Vóór de totstandkoming van het besluit was de Rijkscommissie danig in verlegenheid gebracht door de ministeriële verwachting dat ze prioriteiten kon stellen zonder aanwijzingen van de wetgever. In augustus 1985 - als de lijst aan de minister wordt aangeboden - spreekt de commissie van een aanvankelijk ernstige belemmering van haar activiteiten wegens het ontbreken van criteria. ('Aanbiedingsbrief lijsten Wet behoud cultuurbezit d.d. 14-8-1985'. In: *Jaarboek 1986 Monumentenraad*, pp. 95-96.)
18. Overigens wordt het Besluit Behoud Cultuurbezit in 1987 gewijzigd. Dan wordt de opsomming uit het desbetreffend art. 4 BBC 1985 teruggebracht tot de algemene categorieën beeldende kunst, geschiedenis en natuurlijke historie, omdat veel voorwerpen in meer dan één rubriek konden worden ondergebracht. Ook gebeurde het dat een voorwerp dat beslist thuis hoorde op de lijst niet kon worden ingedeeld in een van de

subcategorieën uit 1985.

19. Art. 2 BBC. Deze bepaling dient overigens mede als leidraad voor de motivering van plaatsing, die elders in het besluit wordt geëist.
20. Art. 2 lid 2 BBC.
21. Art. 2 lid 3 BBC.
22. MvT, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 10.
23. Art. 7 WBC.
24. Deze termijn kan tot maximaal vier maanden worden verlengd, tenzij de minister al eerder geen bezwaar heeft gemaakt tegen het voornemen het op de lijst voorkomende voorwerp te veilen, en mits het geen spoedgeval betreft.
25. Art. 7 lid 4 WBC.
26. Volgens art. 10 WBC.
27. Het minder vergaande 'bezwaar, mits aan de voorschriften wordt voldaan' van art. 8 WBC, geldt niet als aanbod tot aankoop (art. 10 lid 2 WBC). De inbreuk op de bevoegdheden van de eigenaar wordt in dat geval kennelijk niet groot genoeg gevonden om een aanbod tot aankoop te rechtvaardigen. Een extra indicatie voor de minister voor de aard van de voorwaarden die hij mag stellen.
28. Art. 11 WBC.
29. Art. 12 WBC.
30. Sommigen spreken niet van een 'aanbod', maar van een 'dwangovereenkomst'. Zie: F.J.P.M. Hoefnagel en A. Reinders. *Kunst, kunstbeleid en administratief recht*. Alphen aan den Rijn: Tjeenk Willink, 1983, p. 134.
31. Art. 12 WBC.
32. MvT, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 10.
33. Zie bijvoorbeeld het Voorlopig Verslag van 7 december 1981, waaruit blijkt dat de fractieleden van CDA, CPN, D'66 en GPV allerm minst overtuigd waren van de zorgvuldigheid van overheidsinstellingen.
34. Opmerkelijk is overigens dat de Monumentenwet van toepassing is op particulier én overheidsbezit.
35. Voor een meer uitgebreide beschrijving van deze casus: C.A.J.M. Kortmann en S.J. Hartkamp. 'Behoud en vervreemding van gemeentelijk kunstbezit'. In: *Kunstbeleid in beweging*. 's-Gravenhage: VNG-uitgeverij, ca. 1988, pp. 66-81. Zie ook: J.M. Boll. 'Import and export: the Netherlands'. In: *International sales of works of art*. Paris etc.: ICC Publishing etc., 1990, pp. 97-102.
36. Zie voor het verdere verloop: Y. Vinckx. 'Hilversum doet Gooiland in uitverkoop'. In: *NRC Handelsblad*, 12 maart 1991.
37. A. Vels Heijn. 'Verwerving en vervreemding van openbare kunstcollecties'. In: *Museumvisie*, 1988, pp. 40-41.
38. C. Blotkamp. 'Veel wind en regen'. In: *NRC Handelsblad*, 3 maart 1989.
39. Zie onder meer: 'Haags museum mag van b en w kunst verkopen'. In: *NRC Handelsblad*, 29-5-1991 en: 'Een tuin moet je van tijd tot tijd ook flink wieden: Rudi Fuchs

over zijn collectiebeleid'. In: *NRC Handelsblad*, 30-5-1991.

40. De briefschrijvers aan de Haagse gemeenteraad zijn de directeuren van het Stedelijk Museum in Amsterdam, Boymans-van Beuningen in Rotterdam, het Van Abbemuseum in Eindhoven, Bonnefantenmuseum in Maastricht, het Groninger Museum en Kröller-Müller in Otterlo. De zes deden begin juni 1991 een dringend beroep op de raad het Haagse museum een gezonde financiële basis te geven, zodat verkoop van de topstukken niet nodig zou zijn.
41. Onder meer J. van Adrichem. 'Fuchs mag niet zomaar verkopen: Haagse Picasso's onmisbaar voor Nederlandse collectie'. In: *NRC Handelsblad*, 8-6-1991; W.A.L. Beeren. 'We glijden af in Nederland: principebesluit tot verkoop kunstwerken heeft vergaande implicaties'. In: *NRC Handelsblad*, 2-7-1991; J. Bruinsma. 'Studie stelt aantal voorwaarden voor "Verkoop van museumbezit is geoorloofd"'. In: *de Volkskrant*, 22-6-1991; T. Pronk. 'Is het culturele erfgoed wel veilig in musea?'. In: *de Volkskrant*, 18-6-1991.
42. 'Haagse raad stemt unaniem in met verkoop topstukken'. In: *NRC Handelsblad*, 13-9-1991.
43. Afgezien van een gebrek aan overeenstemming over de inhoud van de code, is ook onduidelijk in hoeverre er sprake is van een bindend karakter ervan en of er een adequate sanctionering op overtreding zal komen. Voor meer informatie over de gedragslijn, zie: 'Gedragslijn voor museale beroepsethiek'. In: *Museumvisie*, jrg. 15, 1991, nr. 3. Zie ook het verslag van een landelijk symposium over dit onderwerp (Tropenmuseum, 8-2-1991): H. Maurits. 'Musea op zoek naar ideale gedragslijn'. In: *Museumvisie*, jrg. 15, 1991, nr. 1, pp. 4-6.
44. Tweede Kamer, vergaderjaar 1990-1991, 21973, nr. 1, pp. 36-38.
45. Ter vergelijking: de Monumentenwet bevat wél een dergelijk verbod. Bij de bespreken van het wetsvoorstel spreekt staatssecretaris De Boer van CRM zelfs over 'een recht tot vernietiging' van het goed. Zie de MvA, Tweede Kamer, zitting 1981-82, 16749, nr. 6, p. 9.
46. Het betreft de al genoemde de WVC-nota *Kiezen voor kwaliteit: toegankelijkheid en behoud van het museale erfgoed*. Tweede Kamer, vergaderjaar 1990-1991, 21973, nr. 1.
47. Voorbeelden van de na 1985 door musea aangekochte voorwerpen die volgens de wet werden beschermd: twee siertorens (door het Rotterdams Historisch Museum) en een staand horloge van Hoevenaer (het Zaanse Uurwerken Museum). Andere verkochte werken zijn onder meer: een Jan Sluyters (Van Goghmuseum), een klokje van Severijn Westerwijk (Museum Boerhave), een Honthorst en een Troostwijk (Rijksmuseum Amsterdam).
48. Art. 7 lid 2 WBC. De wet staat op zichzelf niet in de weg aan het maken van bezwaar en het in onderhandeling treden over de prijs, terwijl de overheid niet solvabel is

Tineke Pronk

was in 1991 wetenschappelijk
medewerker bij de Boekmanstichting

- en daar ook geen enkel perspectief op is. Naar mijn mening moet de minister echter sterke aanwijzingen hebben dat hij de prijs kan betalen, voordat hij bezwaar maakt en er een 'aanbod tot aankoop' ontstaat.
49. Stuers, V. de, a. w., 1873, p. 350.
50. De Rijksdienst heeft ook meermalen bij de minister gepleit voor een (groter) budget.
51. Zie ook: M. Vermeijden. 'Hobbyïsme is uit den boze'. In: *NRC Handelsblad, Cultureel Supplement*, 3-3-1989.
52. Zie onder meer: 'Minister voorkomt veiling handschrift'. In: *NRC Handelsblad*, 10-6-1991.
53. Tot 1990 heeft de Rijkscommissie voor de Musea deze taak verricht.
54. Het is een van de hoofduitgangspunten van het overheidsbeleid op het gebied van cultuur en kan worden herleid tot de uitspraak van Thorbecke dat beoordeling van kunst geen regeringszaak is.
55. *Info over de Rijksdienst Beeldende Kunst*. Den Haag 1985. Zie ook: MvT, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 12.
56. Aldus ook staatssecretaris Wallis de Vries tijdens de behandeling van het wetsvoorstel. Een omvangrijk ambtelijk controleapparaat is dan niet nodig en behoud voor Nederland wordt een vanzelfsprekende zaak. (Nader Rapport, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, A-C, p. 23.)
57. Artt. 4 en 5 WBC.
58. Er mogen geen beperkingen worden gesteld aan de beschikingsbevoegdheid van de maker omdat 'de band tussen de vervaardiger en zijn schepping zwaarder (moet) wegen dan de band van het voorwerp met Nederland'. Hedendaagse kunst kan daarmee in principe op de lijst komen te staan.
59. Dit geldt niet na een tijdelijk verblijf in het buitenland, bijvoorbeeld ten gevolge van bruiklenen, tijdelijke verhuizing van de eigenaar of diefstal.
60. Een uitzondering is gemaakt voor de erfgenamen van archiefbescheiden. Zij kunnen vijftig jaar na het overlijden van de erflater plaatsing op de lijst tegenhouden door hun toestemming te weigeren. Deze regeling is na de parlementaire behandeling toegevoegd om tegemoet te komen aan de bezwaren van de archivariissen om archiefbescheiden onder de wet te laten vallen (art. 4 lid 3 WBC). Zie ook: Tweede Kamer, zitting 1982-83, 16749, nr. 12.
61. MvT, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 12.
62. De eigenaar/importeur wordt al beschermd door art. 4 WBC.
63. Art. 5 WBC.
64. MvT, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 17.
65. Art. 14 lid 1 WBC.
66. Art. 1 Wet Economische Delicten (WED), jo. art. 6 WED jo. art. 23 Wetboek van Strafrecht.
67. Art. 2 lid 1 WBC.
68. A.D. Belinfante. 'Wetsontwerp cultuurbezit vertoont grote mankementen'. In: *NRC Handelsblad*, 30-1-1984.
- De kwalificatie 'onteigeningsregime' wordt impliciet gesteund door de wettelijke bepaling dat tegen de prijsbepaling door de rechter alleen beroep in cassatie mogelijk is, een bepaling die reminiscenties wekt aan de Ontheigeningswet.
69. MvT, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 8.
70. M. Apon. 'Hoofd MMA: dr. Ted Meijer en de Wet behoud cultuurbezit'. In: *Trefpunt*, 1985, p. 10; MvT, Tweede Kamer, zitting 1980-81, 16749, nrs. 3-4, p. 8.
71. S.A. Goedbloed. 'Ontwerp van wet tot behoud van cultuurbezit'. In: *Overheidsdocumentatie*, 1983, p. 20; W.A. Panis. 'Wet Behoud Cultuurbezit'. In: *Trefpunt*, 1984, p. 14.
72. Handelingen II, 9 december 1982, p. 1085.
73. Het betreft een schilderij van Frans Hals en het - inmiddels waarschijnlijk omgesmolten - avondmaalstel dat uit Het Catharijneconvent werd ontvreemd.
74. Dat de WBC in een van haar artikelen aanknoopt bij de Unesco-conventie 1970 waarbij Nederland niet partij is en het ook niet van plan is het te worden, geeft in dit opzicht te denken. De inhoud en de kwestie van de ratificatie van deze 'Overeenkomst inzake de middelen om de onrechtmatige invoer, uitvoer en eigendomsoverdracht van culturele goederen te verbieden en te verhinderen' worden uitgebreid beschreven in: T. Pronk. 'De Unesco-conventie 1970'. In: *Kunst en beleid in Nederland 4*. Amsterdam, Boekmanstichting/Van Gennep, 1990, pp. 95-125. Zie ook: T. Pronk. 'Er ligt een roofstaat aan de Noordzee'. In: *NRC Handelsblad*, 11-12-1990.

Bibliografische gegevens

Pronk, T. (1991) 'Wet tot behoud van cultuurbezit'. In: *Boekmancahier*, jrg. 3, nr. 10, 388-406.